

A klímaváltozás és a felelősség dimenziói

Előzetes tanulmány, a független változók ismertetése

A 2013 során Veszprém megyében elvégzett kérdőíves felmérés a kistérségben élők éghajlatváltozással kapcsolatos előzetes ismereteit, véleményét és az általuk azonosított potenciális cselekvési lehetőségeket volt hivatott regisztrálni. A minél teljesebb és összetettebb kép alkotásának érdekében az egyszerű véletlen mintavételi eljárás segítségével kialakított háromszáz (300) fős féminta mellett a projekt keretén belül sor került nyolc további almintára létrehozására is. Ezek az alminták életkori és foglalkozási dimenziók alapján kívánták tagolni a mintasokaságot, így darabonként 50 fővel a következő lekérdezési csoportokat hozták létre: (1) középiskolás diák, (2) egyetemista diák, (3) tanár, (4) tanító, (5) egyházi tisztviselő, (6) polgármester, (7) vállalkozó, (8) médiaszakember. A kérdőív struktúrája szerint főként zárt kérdéseket tartalmazott, néhány esetben kiegészítve a személyes tapasztalatok és az esetleges cselekvési javaslatok megfogalmazását lehetővé tevő nyitott kérdésekkel. Mind a zárt, mind a nyitott kérdések végső soron egy leíró típusú felmérés sikeres lefolytatását segítették elő: a válaszok alapján a helybéliek ismereteire, attitűdjére, értékrendjére és általános demográfiai jellemzőire derült fény.

Bármilyen, ember által előidézett (avagy emberek közreműködése által is facilitált) természeti változás vizsgálatakor jelentőséget kell tulajdonítanunk a változást akár csak látens módon is elősegítő népesség tulajdon helyzetértékelésének, melynek egyik fontos aspektusa az események megtörténtében játszott esetleges felelősségük elismerése vagy tagadása/figyelmén kívül hagyása. A beérkezett adatok lehetővé teszik, hogy az egyéni és a kollektív felelősség dimenziója alapján is elemezhesük a lakosság klímaváltozáshoz való hozzáállását, feltárva ezzel a személyes értékrenddel kapcsolatos, illetve a cselekvési lehetőségeket számba vevő kérdésekre adott válaszok közötti esetleges inkongruenciákat. Az alábbiakban a féminta főbb általános jellemzőit részletesen megvizsgálva ennek az erkölcsi/szociológiai problémának a kérdésére összpontosítunk, annak érdekében, hogy világosabban rajzolódjanak ki a lakosság problémafelismerési és problémamegoldási tendenciáiban meglévő különbségek körvonalai.

A főminta a demográfiai adatok tükrében

Az állandó népességből kikerült válaszadók, azaz a főminta elemeinek nemi aránya nagyjából tükrözi a magyarországi mutatókat: 47 százalékuk férfi, míg 53 százalékuk nő. A mintasokaság életkori megoszlása középkorú többséget mutat, ami összhangban van a vizsgált kistérség demográfiai jellemzőivel. Az életkorra vonatkozó kérdés a születési évre kérdezett rá, amely alapján a következő kategóriák létrehozása tűnt a legcélravezetőbbnek:

- 1954 és azelőtt születettek: idősek,
- 1955 és 1984 között születettek: középkorúak,
- 1985-ben és azután születettek: fiatalok.

1. táblázat. A főminta demográfiai megoszlása

		<i>Elemszám</i>	<i>Százalék</i>
	Idős	93	31,0
	Középkorú	156	52,0
	Fiatal	44	14,7
	Összesen	293	97,7
	Adathiány	7	2,3
Összesen		300	100,0

Az átkódolás során az 1. táblázatban látható kép rajzolódott ki. A főminta 52 százaléka tehát a középkorú népességből került ki, ami azért is bizonyulhat szerencsésnek, mivel nagy valószínűséggel ez az a korosztály (a 30 és 60 év közöttieké), amelyet primer módon foglalkoztathat a klímaváltozás jelensége: már elég tapasztaltak ahhoz, hogy tudomásul vegyék, értelmezzék és esetlegesen befolyásolni kívánják a körülöttük zajló változások potenciális következményeit – valamint úgy érezhetik, hogy valóban az ő személyes sorsuk szempontjából is meghatározó jelentőségű változásokkal kapcsolatban érdeklődünk véleményük, álláspontjuk felől. (A táblázatban szereplő adathiány nem befolyásolja szignifikáns mértékben az elemzés végkimenetelét, hiszen mindössze hét fő döntött úgy, hogy nem árulja el a születési évét.)

Iskolai végzettség tekintetében nehezebb jól megfogható mutatószámokhoz jutnunk, mivel a különféle képzési lehetőségekkel gyakran élő lakosság körében nagy a változottság a tekintetben, hogy milyen típusú oktatásban részesültek tagjai. Az eredeti kérdőív a következő kategóriákkal dolgozott:

1. 4 vagy 6 elemi, illetve kevesebb, mint 8 általános: 2,33 százalék.
2. 8 általános: 14 százalék.
3. Szakmunkás-, szakiskolai bizonyítvány, szakvizsga mesterlevél, segédlevél, tanonciskola: 31 százalék.
4. Szakközépiskolai érettségi, szakmunkás + érettségi: 21,33 százalék.
5. Gimnáziumi érettségi: 8 százalék.
6. Érettségihez kötött szakképzés, technikum, diplomát nem adó felsőfokú szakképzés: 4,67 százalék.
7. Főiskolai diploma: 14,33 százalék.
8. Egyetemi diploma (MSc): 4,33 százalék.
9. Tudományos fokozat (PhD, DLA): 0 százalék.

Az adatok könnyebb áttekinthetősége érdekében szükség volt a kategóriák számának csökkentésére, megpróbálva közelíteni azokat az alapfokú, középfokú és felsőfokú végzettség klasszikus tagolásához. Nyilvánvaló volt azonban, hogy a számos különböző,

középfokú végzettségnek megfelelő oklevél bizonyos szempontból nem egyenértékű – a kutatási témát tekintve pedig ez különösen fontos lehet a későbbiekben.

A klímaváltozás problémaköre, az éghajlati jellegzetességek megváltozása a kérdés időpontjában sokak számára nem tűnik olyan problémának, amelyre sürgetően választ kellene adnia – azt pedig, hogy ennek ellenére foglalkozik-e azzal valaki vagy sem, jelentős mértékben finomhangolni tudja az, hogy az oktatási alrendszerben eltöltött idő alatt fordítottak-e szisztematikus figyelmet tanárai/oktatói a kötelezően átadandó tananyag-mennyiségen kívüli kérdésekre. Ilyen típusú aktivitásra a nem valamilyen szaktudást célirányosan átadni kívánó oktatási intézményekben nagyobb tér és lehetőség nyílik, így a középfokú végzettségűeket célszerűtlen lett volna egyetlen kategóriába sorolni, bizonyítványuk milyenségétől eltekintve. (Mint ahogyan valószínűleg érdemes lett volna a felsőfokú végzettséget szerzettek hasonló típusú tagolására is, azonban az elvégzett szakok megkülönböztetése ezúttal nem képezte a vizsgálat részét.) Az adatokat az egyszerűsített kategóriarendszerben a 2. táblázat ábrázolja.

2. táblázat. A minta megoszlása végzettség szerint

	<i>Elemzés</i>	<i>Százalék</i>
8 ált. vagy az alatt	49	16,3
NEM gimnáziumi középfokú	157	52,3
Gimnázium	38	12,7
Felsőfokú	56	18,7
Összesen	300	100,0

Megállapítható, hogy a középfokú végzettséggel rendelkezők összesítve a minta 65 százalékát teszik ki, azaz erősen túlsúlyban vannak minden más végzettségi szinttel szemben, azonban a különböző bizonyítványok megkülönböztetése segítségével az is figyelemre méltó lehet, hogy ebből a többségből a gimnáziumi érettségivel rendelkezők csak meglehetősen kis részt tesznek ki: 12,7 százalékot. A mintapopuláció többsége (157 fő) tehát a gimnáziumi érettségítől eltérő középfokú végzettséget tanúsító oklevéllel rendelkezik.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők (a főiskolát és egyetemet végzettek összevont kategóriája) mindössze hét fővel számol több tagot a nyolc általánossal vagy annál kevessebbel rendelkezőkénél: előbbi a minta 18,7 százalékát, míg utóbbi annak 16,3 százalékát teszi ki. A főmintába bekerültek közül senki sem rendelkezik posztgraduális végzettséggel – mint később látni fogjuk, ez a kategória leginkább a speciális kompetenciákra figyelmet fordító alminták esetében lesz érdekes.

A családi állapot kategóriái szintén túlságosan nagy számúnak bizonyultak, így azok tekintetében is egyszerűsítésre, kategória-összevonásokra került sor. Az eredeti kérdés rendkívül érzékeny volt a különféle együttélési módok potenciális megjelenési formáira – ez az érzékenység szükségszerűen tompul bizonyos kategóriák összevonásával, azonban a kezelhetőség és áttekinthetőség azt kívánta, hogy a kérdőív témája szempontjából gyakorlatilag adatvesztés nélküli modifikációk megtörténjenek. A teljesség igényével az eredeti megoszlás a következőképp nézett ki:

1. Nőtlen, hajadon, nincs élettársa: 14 százalék.
2. Nőtlen, hajadon, élettárssal él: 15 százalék.
3. Házas, házastárssal él: 41,33 százalék.
4. Házas, élettárssal él: 0,67 százalék.
5. Házas, de külön élnek, nincs élettársa: 0 százalék.
6. Elvált, nincs élettársa: 6,33 százalék.

7. Elvált, élettárral él: 5 százalék.
8. Özvegy, nincs élettársa: 16,67 százalék.
9. Özvegy, élettárral él: 1 százalék.

Az összevonas során a hajadon/nőtlen, a házas, valamint az elvált/özvegy klasszikus tagolását tartottuk szem előtt, ami egy distinkció megszüntetése tekintetében igényel magyarázatot. A család szerepe az életünket nagyban befolyásoló kérdések és az azokra adott potenciális válaszok tekintetében a modern társadalomtudományos vizsgálatok évszázados múltja során kitüntetett szerepet foglalt el, miközben nem vagy csak alig volt tekintettel a „klasszikus” családmódel megváltozásával/átalakulásával/„felszámolásával” kapcsolatos fejleményekre a huszadik század második felében. Általánosan elfogadott, hogy a család megtartó funkcióval (is) bír, azaz családban az emberek bizonyos környezeti és társadalmi hatásokkal kapcsolatban „védetségét” élveznek, könnyebben dolgoznak fel bizonyos változásokat, és a családtagok egymás érdeklődési köreire is szignifikáns hatással vannak. Amennyiben ezeket a pozitív tulajdonságokat a társ meglétéhez kapcsoljuk, illegitimnek tűnhet a „Nőtlen, hajadon, nincs élettársa”, valamint a „Nőtlen, hajadon, élettárral él” kategóriák összevonása.

Éppen a családmódel megváltozása szólhat azonban az összevonas mellett: az, hogy valakinek nincs élettársa, nem jelenti azt, hogy szükségszerűen ne lenne társa sem – a téma szempontjából fontos kérdésekkel kapcsolatban viszont egyértelmű értékorientációs indikátorként funkcionálhat az a tény, hogy valaki választja-e a házasság intézményét avagy sem. Így ezt a szempontot figyelembe véve a 3. táblázatban látható kategóriákba rendeztük a kapott válaszokat.

3. táblázat. A minta megoszlása családi állapot szerint

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Nőtlen, hajadon	87	29,0
Házás	126	42,0
Elvált, özvegy	87	29,0
Összesen	300	100,0

A válaszadók csaknem fele (42 százalék) házasságban él, a nőtlenek/hajadonok és az elváltak/özvegyek száma pedig megegyezik – mindkét kategória egyaránt a válaszadók 29 százalékát fedi le. A házassági kapcsolatban élők nagy száma arra enged következtetni, hogy a válaszadók többsége számára jelentőséggel bír a házasság intézménye, legalább annyiban, hogy magánéleti helyzetének intézményi szintű elismertetését fontosnak tartja. A további vizsgálat során megkülönböztetett figyelmet fordítunk arra, hogy a házásélet vagy annak hiánya hatással van-e az egyén felelősségvállalására, és amennyiben igen, milyen szempontból befolyásolja azt.

A foglalkozás változója szintén külön figyelmet érdemel, hiszen jelentős mértékben meghatározhatja egy individuum problémaérzékenységét, hogy az oktatási rendszerből kikerülve milyen környezetben tölti idejének jelentős részét – és mennyire tölti ki mindennapjait a munkahely követelményeinek való megfelelés. Ebből a szempontból érdemesnek tűnt a foglalkozást firtató kérdésre adott válaszokat a munkahelyen betöltött pozíció alapján tagolni. Az eredeti kategóriák a következő képet adták a mintasokaságról:

1. Alkalmazott teljes munkaidőben, vezető munkakörben: 1,34 százalék
2. Alkalmazott teljes munkaidőben, beosztott munkakörben: 38,13 százalék
3. Alkalmazott részmunkaidőben: 2,01 százalék
4. Saját vállalkozásában dolgozik: 9,03 százalék
5. Alkalmi munkából él: 3,68 százalék

6. Öregségi nyugdíjas: 30,77 százalék
7. Szociális járadékban részesül: 4,35 százalék
8. Regisztrált munkanélküli: 4,35 százalék
9. Nem regisztrált munkanélküli: 2,01 százalék
10. Tanuló: 1,34 százalék
11. GYES, GYED időszakot tölt: 2,01 százalék
12. Háztartásbeli: 1 százalék
13. Egyéb inaktív: 0 százalék

A kategóriák egyszerűsítésekor az aktív-inaktív dichotómia mellett tehát hangsúlyt helyeztünk az aktív népesség körében a beosztás milyenségére is, így a vezetői munkakörben alkalmazottak és a saját vállalkozással rendelkezők kerültek egy csoportba, szemben azokkal, akik a hierarchiában alacsonyabb pozíciót foglalnak el. A felelősség fogalma felől történő vizsgálódást ez a felosztás segítheti a leginkább, mivel más elvárásokat támaszt a társadalom azokkal szemben, akik vezetőként tevékenykednek valamilyen szervezetnél, cégnél vagy vállalkozásnál, mint azokkal szemben, akik „pusztán” beosztottjai az előbbieknak. Hogy ez hatással van-e a munkaköri érdekeken kívül eső ügyekkel kapcsolatban érzett felelősség mértékére, arra a későbbi kutatás hivatott választ adni (4. táblázat).

4. táblázat. A minta megoszlása foglalkozás szerint

	<i>Elemzés</i>	<i>Elemzés</i>	<i>Százalék</i>
	Aktív – vezető	31	10,3
	Aktív – beosztott	120	40,0
	Inaktív	145	48,3
	Összesen	296	98,7
	Adathiány	4	1,3
Összesen		300	100,0

Megfigyelhető, hogy a válaszadók majdnem fele a társadalom inaktív részéből tevődik ki – ami természetesen jelen helyzetben nem azt jelenti, hogy 145 ember munkanélküli lenne a megkérdezettek közül, hiszen a tanulók, GYES-en lévők, és a nyugdíjasok is ebbe a kategóriába kerültek. Első ránézésre egy ilyen felosztás indokolatlanul sok, életüknek teljességgel eltérő szakaszában levő válaszadót mos össze, azonban a foglalkozás független változójának kategóriája indokoltá teszi, hogy így járjunk el. Amennyiben ugyanis speciálisan a munkahelyi beosztás felelősségvállalásra tett hatására vagyunk kíváncsiak, az igazán fontos különbség a vezetői és az alárendelti pozíció között található; ebből a szempontból nem tűnik lényegesnek, hogy valaki azért nem tölti be egyiket sem a kérdéses pillanatában, mert túl fiatal vagy épp túl öreg ahhoz, hogy megjelenjen a munkaerőpiacon.

Érdekesebb kérdés lehetne a GYES-en, GYED-en, vagy egyéb fizetett szabadságon lévők csoportja, hiszen ők az aktív kategóriájába kellene kerüljenek, mivel szabadságuk lejártával (elvileg) visszatérnek munkahelyükre. Arról azonban nincsenek adataink, hogy az ebben érintettek milyen beosztásba terveznek visszatérni – és mivel a mintapopulációból összesen hat fő érintett, így nem okoz szignifikáns adatvesztést, ha velük nem számolunk az aktív népesség kategóriájában.

Amint az az adatokból kiderül, az aktív válaszadók esetén a beosztott munkakört betöltők száma a vezetőkének közel négyszerese, azaz amennyiben a vezetői beosztás megváltozott felelősségtudatot implikál, annak a rendelkezésünkre álló 31 esetben meg kell mutatkoznia.

A válaszadók szubjektív helyzetértékelésének kategóriái közül az anyagi helyzetük megítélése állt az első helyen, melynek során még nem a keresetük nagyságára vonatkozott a kérdés, hanem kifejezetten arra, hogy – bármekkora is legyen a jövedelmük – mindennapi tapasztalataik alapján elegendőnek ítélik-e azt arra, hogy a számukra megfelelő életszínvonalat biztosítani tudják. Az eredeti kategóriák négyes tagolást tettek lehetővé, az alábbiak alapján:

1. Anyagi gondok nélkül élnek: 2,01 százalék
2. Beosztással jól boldogulnak, kijönnek a jövedelmükből: 15,05 százalék
3. Éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből, hónapról-hónapra élnek: 72,91 százalék
4. Beosztással sem jönnek ki teljesen a jövedelmükből, gyakran vannak anyagi gondjaik: 10,03 százalék

Mielőtt ismertetnénk az összevont kategóriák adatait, érdemes felhívni a figyelmet az önmagukat a 3. kategóriába sorolók döbbenetesen nagy arányára: a válaszadók csaknem kétharmada önbevallása szerint nem keres eleget ahhoz, hogy a közvetlenül szükséges dolgok biztosításán kívül másra is tudjon költeni. Ha valaki úgy ítéli meg, hogy hónapról hónapra él, hogy folyamatosan problémát jelent az anyagiakkal (de leginkább azok hiányával) való szembesülés, annak kevesebb valószínűséggel marad ideje és kedve ahhoz, hogy olyan problémák megoldásán fáradozzon, amelyek nem érintik közvetlenül ezt a bizonyos hónapról hónapra történő túlélést. Azaz amennyiben az anyagi helyzet befolyással van a klímaváltozással kapcsolatban érzett felelősség mértékére, úgy munkahipotézisünk szerint a lakosság nagy részének nem lesz kitüntetett fontosságú a környezeti változásokkal szemben történő fellépés, lévén közvetlen megélhetése sem feltétlenül biztosított, és a legfontosabb életproblémáinak megoldását sem látja körvonalazódni.

Az egyszerűsített felosztásban az „inkább boldogul” és az „inkább nem boldogul” címkéket használtuk, amelyek segítségével a különbség képes talán még élesebben megmutatkozni (5. táblázat).

5. táblázat. A válaszadók szubjektív helyzetértékelése

	<i>Elemzszám</i>	<i>Százalék</i>
Inkább boldogulnak	51	17,0
Inkább nem boldogulnak	248	82,7
Összesen	299	99,7
Adathiány	1	,3
Összesen	300	100,0

Azokkal együtt tehát, akik nem pusztán nehezen, hanem saját bevallásuk szerint egyáltalán nem boldogulnak havi jövedelmük segítségével, a 300 főből immár 248 olyat találni, akiknek életkörülményei nem feltétlenül teszik lehetővé, hogy közvetlen szükségleteiken kívül egyéb problémákkal is behatóbban foglalkozzanak.

Érdekes azonban kontrasztálni ezt a felosztást azzal, amelyik a szubjektív besorolás helyett a jövedelmi kategóriák segítségével igyekszik tagolni a mintasokaságot. Ezt két kérdés is hivatott volt felmérni: az első a válaszadó havi nettó jövedelmére kérdezett rá, a második pedig a családba havonta befolyó nettó jövedelem alapján kívánt tájékozódni (természetesen a két összeg az egyedül élők esetében megegyezik) (6. táblázat).

6. táblázat. A minta megoszlása az egyéni jövedelem alapján

	<i>Elemzés</i>	<i>Százalék</i>
100 000 alatt	158	52,7
100 000 és 200 000 Ft között	103	34,3
200 000-nél több	9	3,0
Összesen	270	90,0
Adathiány	30	10,0
Összesen	300	100,0

A válaszadók 10 százaléka nem árulta el havi nettó jövedelmének mértékét – azt azonban egyetlen megkérdezett kivételével mindenki elárulta, hogy szubjektív anyagi helyzetét milyennek ítéli. A tisztábban látás érdekében tekintsük meg előbb a háztartások jövedelmének megoszlását is, mielőtt következtetéseket vonnánk le (7. táblázat).

7. táblázat. A háztartások jövedelmének megoszlása

	<i>Elemzés</i>	<i>Százalék</i>
100 000 Ft vagy az alatt	11	3,7
100 001–200 000 Ft	59	19,7
200 000 Ft fölött	104	34,7
Összesen	174	58,0
Adathiány	126	42,0
Összesen	300	100,0

Bármilyen, a későbbi elemzést befolyásoló hipotézis felállításának létjogosultságát nagymértékben megkérdőjelezheti a tény, hogy a válaszadók 42 százaléka nem válaszolt a családi összjövedelem mennyiségét firtató kérdésre. Az elemzés szempontjából lényegtelen, hogy a választ megtagadták, avagy ténylegesen nem voltak tisztában ezzel az adattal – a minta közel felének adathiánya elég indok lehet arra, hogy ne támaszkodjunk a későbbiekben a családi jövedelem kategóriájára.

Ennek alapján az egyéni kereset mennyisége és a szubjektív helyzetértékelés kapcsán elmondható, hogy az önbesorolási kérdés ezúttal is meglehetősen tág teret enged a személyes értékpreferenciák kommunikálásának – hiszen 103 megkérdezett helyezte el havi jövedelmét 100 000 és 200 000 forint közé (9 fő 200 000 forint felé, 1 pedig bevallása szerint havi 950 000 forintot keres, ami kiválóan alkalmas arra, hogy bármilyen átlagot és szóródási mérőszámot torzítani tudjon, így a későbbiekben a minta ezen elemének inklúziójától eltekintünk), míg csupán 51 fő mondta azt, hogy boldogulni is tud havi jövedelméből. Természetesen a reális igények és az esetlegesen irreális mértékű életszínvonal-változást célzó egyéni kívánságok között a személyes besorolás alapján lehetetlen különbséget tenni: ha valaki évente szeretné lecserélni személygépjárművét, vagy havonta szeretne távoli országokba látogatni, az kétségtelenül nem fog boldogulni akár még havi 200 000 forintos fizetéssel sem. Ezzel szemben ha valaki a minimálisra csökkenti a kiadásait, és valóban pusztán csak a létfenntartáshoz szükséges alapvető dolgokra fordít nagyobb összegeket, az ugyanennyi pénzből könnyen azok közé sorolhatja magát, akik számára nem jelent problémát a havi boldogulás.

Hogy a két kérdésre adott válaszok kategóriáinak elemei milyen mértékben fedik egymást, és hogy az anyagi helyzet szubjektív és jövedelmi alapon történő értékelése milyen befolyással lehet a felelősségvállalásra környezeti kérdésekkel kapcsolatban, az szintén a további elemzés feladata lesz.

Szintén a szubjektív besorolások oldalát erősíti az a kérdés, amely a válaszadóknak a társadalmi stratifikációs rendszeren belüli helyzetét volt hivatott felmérni – azaz azt, hogy a jelenlegi magyarországi helyzetet tekintve milyen rétegbe helyezik magukat a megkérdezettek. Az eredeti kategóriák a következőképp tagolták a lakosságot:

1. Jómódban élők: 0 százalék
2. Tehetős középréteg: 10,17 százalék
3. Alsó középréteg: 68,81 százalék
4. Középtől leszakadó réteg: 20,34 százalék
5. Szegények: 0,68 százalék

A kategóriák szűkítése az alsó-, közép- és felsőréteg dimenzióiban tagolja a mintasokaságot, érdemes azonban néhány megszorítással élni. Először is arra kellett tekintettel lenni, hogy nyilvános bevallás során az emberek többsége nem szeret kérkedni anyagi helyzetével: szubjektív értékelése során ennek megfelelően senki sem sorolta be magát a jómódban élők (felsőréteg) közé, és a tehetős középréteg kategóriája sem vonzott sok válaszadót. (Hogy ebből mennyi múlt a „tehetős” szó esetleges negatív konnotációján, azt sajnos nem áll módunkban kideríteni.)

Érdeemes továbbá azt is szem előtt tartani, hogy a spektrum másik végén se helyezik el az emberek magukat önszántukból – így, noha a válaszadók kétharmada saját bevallása szerint nem képes megélni havi keresetéből, mégis a teljes minta 1 százalékát sem teszi ki az önmagukat szegénynek tartók csoportja. Itt is megemlíthető azonban, hogy nincs módunk feltárni, milyen szegénységfogalom alapján ítélték a válaszadók – mint ahogyan nem is várható el tőlük, hogy például abszolút és relatív szegénység között különbséget tegyenek egy kérdőíves felmérés során.

Az egyszerűsített kategóriák a következők:

8. táblázat. A minta megoszlása társadalmon belüli (szubjektív) helyzet szerint

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Középréteg	233	77,7
Alsó réteg	62	20,7
Összesen	295	98,3
Adathiány	5	1,7
Összesen	300	100,0

Megállapítható, hogy a felső réteg továbbra is elem nélkül maradt, a (2) és (3) kategóriák összevonásával keletkezett középréteg-kategória viszont a mintának több, mint háromnegyedét teszi ki, míg az alsó réteg „csupán” 20 százalékát.

Ami első közelítésben is figyelemreméltó, az az, hogy még a „középtől leszakadó réteg” és a „szegénység” kategóriáinak összevonásával sem éri el arányuk a minta egy-negyedét, mégis annak háromnegyede szerint a hónapról hónapra történő boldogulásuk sincs maradéktalanul biztosítva. Adódik a felvetés, hogy vagy (a) a lakosság értelmezi drasztikusan félre a középréteg/középosztály kategóriáját, és tényleg úgy gondolja, hogy a havi megélhetés biztosítása nélkül is annak a rétegnek a tagja, vagy (b) valóban olyan időket élünk, amelyben a társadalmi rétegződés törésvonalait újra kell húznunk, mivel a korábban középrétegnek tartott stratifikációs szint képviselői a napi/heti/havi szintű megélhetés kérdéseivel találják szemben magukat.

Bármelyik legyen is a tényleges helyzet, az mindenképp megállapítható, hogy a szubjektív besorolás kategóriái további finomításra szorulhatnak, amennyiben nem akarunk végső soron önellentmondásokba torkolló kijelentéseket tenni az anyagi helyzet, a társa-

dalmi egyenlőtlenségi rendszerben elfoglalt hely, valamint az éghajlatváltozással kapcsolatos felelősségérzet közötti esetleges kapcsolatok kimutatásakor.

A kérdőív utolsó, független változókat konceptualizálni és operacionalizálni hivatott blokkjában arra kérdezett rá, hogy a válaszadók milyen rendszerességgel végeznek bizonyos hétköznapi, a munka világán kívüli, „szabadidős” tevékenységeket – bízva abban, hogy ezek szintén segítségünkre lehetnek a felelősségvállalás mértékében az egyes megkérdezettek esetében tapasztalható változások értelmezésekor. A tizenkilenc kérdés mindegyike az alábbi válaszkategóriákat bocsátotta az alanyok rendelkezésére: „naponta”, „hetente legalább egyszer”, „havonta legalább egyszer”, „havi gyakoriságnál ritkábban”, avagy „egyáltalán nem” végzik a kérdésben szereplő tevékenységet. Az átkódolás ebben az esetben nem igényelte az eredeti felosztás nagyobb horderejű megváltoztatását, mindössze a „havonta” és a „havi gyakoriságnál ritkábban” kategóriáit vontuk össze – aki például havonta egyszer moziba megy, vagy esetleg kéthavonta tesz ilyesmit, arról kijelenthető, hogy nem a moziba járás a számára leginkább meghatározó szabadidős tevékenység (bár talán a „moziba járás” ma már nem a legkifinomultabb indikátora annak, hogy valaki mennyi időt tölt el mozifilmek nézésével – erről a megfelelő helyen részletesen szólunk).

Az első kérdés az újságolvasási szokásokat kívánta felmérni, a válaszok megoszlását a 9. táblázat mutatja.

9. táblázat. Újságolvasási szokások

	<i>Elemszám</i>	<i>Százalék</i>
Naponta	207	69,0
Hetente	58	19,3
Havonta vagy ritkábban	19	6,3
Soha	8	2,7
Összesen	292	97,3
Adathiány	8	2,7
Összesen	300	100,0

Mint látható, a megkérdezettek csaknem 70 százaléka napi rendszerességgel forgat sajtótermékeket, és elenyésző kisebbségben vannak azok, akik saját bevallásuk szerint sosem végeznek ilyen tevékenységet. Az újságolvasás azonban önmagában nem garancia arra, hogy az olvasóközönség komolyabb érdeklődést tanúsítson geopolitikai (vagy akár szimplán politikai) kérdések iránt: olvashat valaki napi rendszerességgel újságot úgy is, hogy ilyen jellegű problémákkal még csak nem is találkozik. Ez nem feltétlenül a bulvársajtó termékeinek fogyasztását jelenti – a kistérség kisebb településein nagy valószínűséggel a régió helyi napilapjái a vezető szerep, helyi napilapokban pedig a legritkább esetben fordulnak elő klímaváltozással kapcsolatos cikkek. Amennyiben ez mégis megtörténik, úgy általában egyéb, „szenzációnak” vagy „kisszínesnek” minősített, nagyobb hírügynökségektől átvett írás formájában történik, ami képes lehet abba az irányba hangolni (torzítani) az olvasótábor percepcióját, hogy az hasonló mennyiségű figyelmet fordítson az éghajlatváltozással foglalkozó hírekre, mint amennyit a fent említett szenzációkra szán.

Az általános, személyi szinten túlmutató problémákra vonatkozó érzékenységet képes lehet módosítani az egyéb olvasmányélmények megléte vagy hiánya, a második kérdés ennek értelmében a szépirodalom-olvasási szokásokkal kapcsolatban érdeklődött (10. táblázat).

10. táblázat. Szépirodalom-olvasási szokások

		<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
	Naponta	2	,7
	Hetente	9	3,0
	Havonta vagy ritkábban	81	27,0
	Soha	199	66,3
	Összesen	291	97,0
	Adathiány	9	3,0
Összesen		300	100,0

Amíg az újságolvasást a válaszadók közel 70 százaléka mindennapos tevékenységnek tartja, a szépirodalmi műveket 66 százalékuk bevallottan soha nem forgatja. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem vesz könyvet a kezébe – de mint azt később látni fogjuk, a helyzet a többi írásos műfaj bevonásával sem mutat kedvezőbb képet.)

Azt természetesen irreális lett volna elvárni, hogy a mintasokaság nagy része naponta olvasson regényeket és novellákat, tekintve, hogy nem sok foglalkozás mellett juthat egyáltalán ideje és energiája valakinek ilyesmire – az azonban mindenképp figyelemre méltó, hogy a megkérdezettek csak egynegyede tartja fontosnak, hogy legalább egy-két havonta kezébe vegyen valamilyen szépirodalmi alkotást. Ebben az esetben a kategóriák összevonása a mérsékelt optimista olvasat segítségével szolgál: az eredeti felosztásból kiderül, hogy a „havonta” kategóriába csupán a válaszadók 8,59 százaléka tartozik, ami igen messze áll az egynegyedétől. Az azonban mindezekről függetlenül is kijelenthető, hogy amennyiben a minta egynegyede néhány havonta, 66 százaléka pedig egyáltalán nem olvas szépirodalmat, úgy értékrendjüket és a környező világ nagyobb horderejű eseményeire adott potenciális válaszaik milyenségét nem a szépirodalomban megnyilvánuló, az irodalmi alkotásokban fontosnak tartott értékek fogják elsősorban meghatározni.

A következő kérdés a szépirodalommal szemben a szakirodalom olvasásának népszerűségét kívánta felmérni, azaz azt, hogy a válaszadók olvasási szokásai mennyire tendenciózusan célozzák szakirodalmi ismereteik bővítését, esetleges önképzésüket (11. táblázat).

11. táblázat. Szakirodalom-olvasási szokások

		<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
	Naponta	2	,7
	Hetente	8	2,7
	Havonta vagy ritkábban	86	28,7
	Soha	195	65,0
	Összesen	291	97,0
	Adathiány	9	3,0
Összesen		300	100,0

Azonnal feltűnik, hogy a szépirodalommal és szakirodalommal kapcsolatos kérdésekre adott válaszok táblázatait akár fel is cserélhetnék egymással: szakirodalmat sem olvas szinte senki napi rendszerességgel, és 65 százalékban egyáltalán nem foglalkoznak ilyesmivel a válaszadók. Ez abból a szempontból (is) sajnálatos, hogy az esetenként az éghajlathoz, a földrajzi környezethez szorosabban kötődő foglalkozási ágak tekintetében sem találkoznak az azokban elhelyezkedők olyan, naprakész információkkal, melyek

támpontot adhatnának számukra a klímaváltozás mibenlétével, az annak nyomán felmerülő kérdésekkel kapcsolatban. Arra azonban még további adatok áttekintésére van szükségünk, hogy az általános olvasási szokásokra vonatkozó következtetéseket vonjunk le, így tekintsük meg most az utolsó, ezzel kapcsolatos kérdés válaszainak eloszlását: a szórakoztató irodalom olvasottságának adatait (12. táblázat).

12. táblázat. Szórakoztató irodalom olvasásának gyakorisága

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Naponta	4	1,3
Hetente	2	,7
Havonta vagy ritkábban	62	20,7
Soha	223	74,3
Összesen	291	97,0
Adathiány	9	3,0
Összesen	300	100,0

Az adatokkal szembesülve azt a megállapítást tehetjük, hogy szórakoztató irodalmat *még kevésbé* olvasnak a megkérdezettek, mint egyéb írásműveket. Felmerülhet a kérdés, hogy milyen kritériumok alapján soroltak be a válaszadók bizonyos könyveket a szépirodalom vagy épp a szórakoztató irodalom kategóriájába (hova kerülnek például a science-fiction vagy a bestseller-kötetek?), és noha egyértelmű definíciót a kérdőív nem adott számukra, a kérdés okafogyottá válik, mivel egyik kérdésre sem adtak szignifikánsan különböző válaszokat. A szórakoztató irodalom lett azonban a legkevésbé népszerű a válaszolók körében: közel kétharmaduk (!) soha nem olvas ilyesmit. Mint ahogyan – a napilapokon kívül – semmi mást sem.

Az olvasmányélményekre vonatkozó kérdések teljes körű ismeretében tehát azt mondhatjuk, hogy a mintasokaság életében egyáltalán nem játszik meghatározó szerepet az írott szó, akár szórakozásról/kikapcsolódásról, akár szakmai ismereteik bővítéséről legyen szó. (Mindennek ellene vethető, hogy manapság egyáltalán nem lenne meglepetésnek tekinthető, ha a megkérdezettek jelentős része ténylegesen sokat olvasna – az interneten. Erre a kérdésre a megfelelő helyen visszatérünk.)

Az értékrendet meghatározó tényezők közül tehát esetükben a nyomtatott írásművek hatásáról felesleges lenne beszélni – és, mint láthattuk, még annyira sem tartják fontosnak a könyvek (bármilyen könyvek) olvasását, hogy ne válasszák tömegesen a „nem végez ilyen tevékenységet” kategóriáját. Amiként a társadalmi rétegződésben elfoglalt hely szubjektív meghatározásánál szinte senki nem sorolta be magát a szegények kategóriájába, azzal ellentétben a könyv, mint önérték kategóriája láthatólag nem bír különösebb befolyással a válaszadók önképére – ellenkező esetben akkor is kiegyeztek volna a „havi gyakoriságnál ritkábban” válaszlehetőséggel, ha ténylegesen nem ez lenne a helyzet.

A következő kérdések a művelődés egyéb tereit kívánták lajstromba venni, melyek közül az első a színházi előadások, illetőleg a komolyzenei hangversenyek látogatásának gyakoriságára volt kíváncsi (13. táblázat).

13. táblázat. Színházi előadások, komolyzenei hangversenyek látogatásának gyakorisága

		<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
	Havonta vagy ritkábban	127	42,3
	Soha	164	54,7
	Összesen	291	97,0
	Adathiány	9	3,0
Összesen		300	100,0

A „naponta” és „hetente” kategóriáinak kiesése nem szorul különösebb magyarázatra, a beérkezett adatok alapján azt viszont meg lehet állapítani, hogy a színház és a koncert nagyobb népszerűségnek örvend az irodalmi alkotásoknál: a válaszadók közel fele legalább néhány havonta látogat ilyen rendezvényeket. 54 százalékuk azonban soha nem tesz ilyesmit, ami még így is jóval több színház- és koncertlátogató embert jelent, mint ahányan egyáltalán bármilyen típusú könyvet is olvasnának. Ennek hátterében az állhat, hogy a színházba járás tradicionálisan társas tevékenység, szemben az olvasás (immár) magányos aktusával, valamint bizonyos mértékű társadalmi elvárás is megfogalmazódhat egy adott közösség tagjaival szemben a tevékenység végzésével kapcsolatban. (Ez különösen érdekes lehet kisebb településeken, ahol a társadalmi interakciók jelentős része közösségi tevékenységek során bonyolódik le, és ahol valaki távolmaradása önmagában is fontos eseménnyé válhat.)

Az előadóművészet értékelésének következő megnyilvánulása a mozifilmek megtekintése – és, mint fentebb említettük, ez manapság már nem pusztán azt az adatot jelenti, hogy mennyit jár valaki ténylegesen moziba. Az internet segítségével könnyen (és többnyire illegálisan) elérhetővé váló alkotások megnézése ebből a szempontból nem képez külön kategóriát, hiszen arra voltunk elsősorban kíváncsiak, hogy milyen mértékben képezi a megkérdezettek mindennapjainak részét a filmnézés – milyen mértékben teszik ki magukat olyan hatásoknak, amelyek a mozivászonról vagy a képernyőről érhetik őket, a tényleges médium milyenségétől függetlenül (14. táblázat).

14. táblázat. Filmnézési szokások

		<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
	Naponta	20	6,7
	Hetente	26	8,7
	Havonta vagy ritkábban	96	32,0
	Soha	148	49,3
	Összesen	290	96,7
	Adathiány	10	3,3
Összesen		300	100,0

A filmek (valószínűleg az otthon megtekintett, azaz a könnyebben hozzáférhető filmek) esetében már megjelenik a „hetente”, de még a „naponta” kategóriája is – és noha ez utóbbinak nincs hatalmas elemszáma, kiemelhetjük, hogy 20 megkérdezett fontosnak tartja, hogy minden nap megnézzen legalább egy filmet. Tekintve, hogy másfél óránál ritkán tartanak rövidebb ideig a mozifilmek, megállapítható, hogy a kevés szabadidejük nagy részét ezek az emberek – minden egyéb tevékenység rovására – a filmezésre fordítják. A válaszadók fele azonban filmeket sem néz – amivel kapcsolatban ismét megemlíthetjük, hogy láthatólag nem is tartják fontosnak, hogy valaki ne ezt gondolja róluk (vagy talán azt, hogy ők maguk ne ezt gondolják saját magukról).

Arra a kérdésre, hogy ez kifejezetten a filmekkel szembeni attitűdjüket tükrözi-e, avagy a mozgóképi megjelenítés egyéb megnyilvánulási formáival kapcsolatban is hasonlóképp gondolkodnak-e, a következő, televíziózással kapcsolatos kérdés adhat választ (15. táblázat).

15. táblázat. Televíziónézés gyakorisága

	Naponta	264	88,0
	Hetente	9	3,0
	Havonta vagy ritkábban	3	1,0
	Soha	15	5,0
	Összesen	291	97,0
	Adathiány	9	3,0
Összesen		300	100,0

Az adatok ebben az esetben drasztikus változást mutatnak: a megkérdezettek 88 százaléka napi rendszerességgel néz televíziót – és a fenti kérdésre adott negatív válaszok értelmében nem feltétlenül filmek nézésére használja azt. Természetesen ez az adat nem

Bármit nézzenek is azonban, a kultúráközvetítés eddig említett módjai közül a televízió a vizsgált régióban 2013-ban is tetemes előnyt élvez bármilyen egyéb médiummal szemben – nem megalapozatlan tehát azt feltételezni, hogy amennyiben valamilyen, primer vagy szekunder szocializációs közegen kívüli hatás is alakítja a megkérdezettek klímaváltozással kapcsolatos álláspontjának változását, úgy ez nagy valószínűséggel a televízió közvetítésével éri el őket.

alkalmas arra önmagában, hogy messze-menő következtetéseket vonjunk le a megkérdezettek televíziózási szokásairól (azon túlmenően, hogy milyen időközönként kapcsolják be a készüléket), hiszen a filmeken kívül is ugyanúgy tölthetik a televíziózásra fordított időt ismeretterjesztő és hírműsorok megtekintésével, mint ahogyan nézhetnek kizárólag szappanoperákat és/vagy sportközvetítéseket. Bármit nézzenek is azonban, a kultúráközvetítés eddig említett módjai közül a televízió a vizsgált régióban 2013-ban is tetemes előnyt élvez bármilyen egyéb médiummal szemben – nem megalapozatlan tehát azt feltételezni, hogy amennyiben valamilyen, primer vagy szekunder szocializációs közegen kívüli hatás is alakítja a megkérdezettek klímaváltozással kapcsolatos álláspontjának változását, úgy ez nagy valószínűséggel a televízió közvetítésével éri el őket.

A következő két alkérdés a számítógép-használat mértékét kívánta felmérni, megkülönböztetve a munkahelyi használá-

lattól a kifejezetten szórakozásként, kikapcsolódásként felfogott internethasználatot. A munka világán belül a számítógép-használat a 16. táblázat szerint alakul.

16. táblázat. Munkahelyi számítógép-használat gyakorisága

	<i>Elemzés</i>	<i>Százalék</i>	
	Naponta	169	56,3
	Hetente	8	2,7
	Havonta vagy ritkábban	11	3,7
	Soha	103	34,3
	Összesen	291	97,0
	Alminta	9	3,0
Összesen	300	100,0	

Látható, hogy a számítógép megjelenése a munkahelyi környezetben alapvetően bináris kategóriarendszerben értelmezhető: ahol integráns részét képezi a munkakörnyezetnek, ott a napi használata figyelhető meg (és ez az esetek több mint felében – 56 százalékában – így van); azon foglalkozási ágak esetében viszont, ahol a feladatok ellátása nem igényli speciális szoftverek használatát vagy intenzív internet-alapú kapcsolattartást, a számítógép – kevésbé meglepő módon – egyáltalán nem játszik szerepet (ez az esetek 34 százalékát jelenti). Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a szabadidős célú számítógép-használat értékei is ennek megfelelően alakulnának (17. táblázat).

17. táblázat. Szabadidős célú számítógép-használat

	<i>Elemzés</i>	<i>Százalék</i>	
	Naponta	183	61,0
	Hetente	12	4,0
	Havonta vagy ritkábban	14	4,7
	Soha	81	27,0
	Összesen	290	96,7
	Adathiány	10	3,3
Összesen	300	100,0	

Mint látható, a „soha” kategóriájának kivételével minden egyéb válaszlehetőség esetén növekedett az elemszám a munkahelyi használathoz képest – azaz valamivel többen használják az internetet valamivel gyakrabban személyes ügyeik intézésére vagy éppen kikapcsolódásra. A megváltozott arányok (61 százalékban naponta, és csak 27 százalékban egyáltalán nem) azonban nem drasztikus mértékben eltérőek a munkahelyi használat megfelelő kategóriáihoz képest. Ez feltételezhetően annak (is) köszönhető, hogy a számítógép és a világháló relative új médiumok (ráadásul jóval bonyolultabban kezelhető eszközök a rádióval vagy a televízióval), így az egy bizonyos infokommunikációs közegben szocializálódott, és az abban elsődlegesen alkalmazott eszközökkel bánni tudó felhasználók jelentős része feltételezhetően nem veszi a fáradságot, hogy egy számára teljesen új közegben is megtanuljon otthonosan mozogni.

A technológiai vívmányok felől a következőkben a kérdések során a „tradicionálisabb” szabadidős tevékenységek irányába mozdultunk el, elsőként a kertészkedéssel, barkácsolással töltött idő megosztása következik (18. táblázat).

18. táblázat. Kertészkedés, barkácsolás gyakorisága

		<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
	Naponta	6	2,0
	Hetente	25	8,3
	Havonta vagy ritkábban	157	52,3
	Soha	103	34,3
	Összesen	291	97,0
	Adathiány	9	3,0
Összesen		300	100,0

A mintasokaság nagyjából fele havonta vagy annál is ritkábban végez csupán ilyen típusú tevékenységet, 34 százalékuk pedig egyáltalán nem. A kertészkedés közvetlenül, de közvetve a barkácsolás is kapcsolódik a biológiai környezet manipulálásához, így amennyiben valaki komolyan vett hobbiként tekint egyikre vagy másikra, az talán fogékonyabb lehet a környezet megváltozásával kapcsolatos információkra is – azt kellett azonban tapasztalnunk, hogy igazán komolyan a válaszadók csak csekély hányada foglalkozik ilyen jellegű tevékenységekkel (a legjóindulatúbb besorolások alapján is csak 10 százalékuk).

Szintén az élővilág, a környezet közvetlen megtapasztalását jelentheti, ha valaki gyakran kirándul/túrázik, akár egyedül, akár a családjával. A kirándulás népszerűségével kapcsolatos adatokat a 19. táblázat mutatja.

19. táblázat. Kirándulás gyakorisága

		<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
	Naponta	1	,3
	Hetente	7	2,3
	Havonta vagy ritkábban	179	59,7
	Soha	103	34,3
	Összesen	290	96,7
	Adathiány	10	3,3
Összesen		300	100,0

Eltekintve attól a nehezen értelmezhető választól, hogy valaki naponta kirándul (egyetlen válaszadó kivételével más nem is mondott ilyet), azt mondhatjuk, hogy a válaszadók többsége csak néhány havonta mozdul ki otthonából kifejezetten kirándulási célból – ami aligha szolgálhat elegendő motivációként ahhoz, hogy komolyabban figyelmet fordítsanak az ökológia kérdéseire, amennyiben alapvetően nem tartanak azokat különösebben fontosnak (nem is beszélve arról a 34 százalékról, akik soha nem végeznek ilyen tevékenységet).

Befolyásolhatja még életmódunkat az is, hogy milyen gyakorisággal üzünk valamilyen sporttevékenységet – azzal a feltételezéssel élve, hogy amennyiben valaki kitüntetett figyelmet fordít egészségének és fittségének megőrzésére, az ezt nem pusztán abból az egy szempontból tartja fontosnak, hogy ő maga milyen típusú testmozgást végez, hanem abból is, hogy milyen környezetben kénytelen élni a hétköznapok során (20. táblázat).

20. táblázat. Sporttevékenység gyakorisága

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Naponta	3	1,0
Hetente	11	3,7
Havonta vagy ritkábban	106	35,3
Soha	171	57,0
Összesen	291	97,0
Adathiány	9	3,0
Összesen	300	100,0

Az adatokra pillantva azt kell azonban látnunk, hogy összesen 14 megkérdezetről mondható el, hogy napi vagy heti rendszerességgel végezne valamilyen sporttevékenységet. 57 százalékuk egyáltalán nem tartja fontosnak, hogy ilyesmivel töltsen az idejét, és a témánk szempontjából fontos kérdések tekintetében a „havonta vagy ritkábban” kategóriájába sorolható válaszadók esetében sem valószínű, hogy különösebben fontosnak tartanák a fentebb említett értékeket. (Amennyiben valakinek csak két-háromhavonta jut eszébe, hogy tegyen az egészségesebb életért, az valószínűleg egyéb szempontból sem tekinti különösen fontosnak, hogy a rajta kívüli tényezők megváltoztatásával kapcsolatban tevékenykedjen. Ez a feltételezés természetesen a későbbi elemzés során akár meg is cáfolódhat.)

A művészeteknek a válaszadók életében betöltött szerepére vonatkozott a következő kérdés, azaz arra, hogy milyen gyakorisággal végeznek „műkedvelő tevékenységeket” – legyen szó a művészeti alkotások aktív létrehozásáról vagy passzív (?) befogadásáról (21. táblázat).

21. táblázat. Műkedvelő tevékenységek gyakorisága

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Hetente	6	2,0
Havonta vagy ritkábban	120	40,0
Soha	163	54,3
Összesen	289	96,3
Adathiány	11	3,7
Összesen	300	100,0

A megkérdezettek fele (54 százalék) a művészeti világ jelenségeivel kapcsolatban sem mutat semmilyen érdeklődést, 40 százalékuk azonban legalább néhány havonta szükségét érzi, hogy megtekintsen egy kiállítást, avagy hogy ő maga hozzon létre olyasvalamit, amit esztétikai kategóriák segítségével érdemes értelmezni. (Egy fontos szempont az azonban mindenképp érdemes kitérni: ez a kérdés kifejezetten a képzőművészet kategóriájába tartozó dolgokra vonatkozott, tekintve, hogy az irodalommal, a zeneművészettel és az előadóművészettel kapcsolatos szokásokra a korábbi alkérdések már rákérdeztek.)

Amennyiben a művészet, a műalkotások befogadása képes finomítani problémaérzékenységünket, valamint képes figyelmünket számunkra új jelenségek felé fordítani, úgy hatással lehet arra is, hogy a személyes/lokális szférán kívüli történések se maradjanak számunkra reflektálatlanul.

Ennél is közvetlenebb módját képezi azonban a személyes horizont tágításának, ha interakcióba lépünk egymással a „kötelező” (azaz a munkahelyi) diskurzusok körén kívül is. Hogy mennyire frekventáltan tesznek ilyet a megkérdezettek, azt kívánta felmérni a „társas élet” élésére vonatkozó kérdés (22. táblázat).

22. táblázat. Társas élet gyakorisága

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Naponta	6	2,0
Hetente	21	7,0
Havonta vagy ritkábban	168	56,0
Soha	96	32,0
Összesen	291	97,0
Adathiány	9	3,0
Összesen	300	100,0

A válaszadók 56 százaléka havonta vagy még annál is ritkábban él csak társas életet, ami azonban ennél is figyelemreméltóbb, az az, hogy a megkérdezettek közel egyharmada egyáltalán nem jár baráti társaságba, nem szervez közös programot háztartáson kívüliekkel, azaz nem kommunikál embertársaival a feltétlenül szükségesnél többet.

A vendéglőbe járásra vonatkozó kérdés válaszainak megoszlása alátámasztja mindezt (23. táblázat).

23. táblázat. Vendéglőbe járás gyakorisága

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Hetente	1	,3
Havonta vagy ritkábban	60	20,0
Soha	228	76,0
Összesen	289	96,3
Adathiány	11	3,7
Összesen	300	100,0

Az természetesen nem különösebben meglepő, hogy még egy anonim felmérés során sem szívesen beszélnek a megkérdezett arról, hogy mennyi időt töltenek kocsmában – az előző adatokkal azonban összhangban vannak az eredmények még akkor is, ha némi torzítás fennállását megengedjük. A lényeges tanulság mindkét táblázatot tekintve az, hogy az egymás közti, face-to-face interakciók száma drasztikusan kevésnek tetszik, összehasonlítva például a naponta televíziózók arányával. Erősebb formában fogalmazhatjuk tehát át a fentebb tett megállapításunkat: a televízió nem pusztán a szekunder szocializációs közegen kívül teszi feltételezhetően a legnagyobb benyomást a megkérdezettek gondolkodásmódjára, hanem egyenesen annak helyébe lép.

A főmintába bekerültekről kiderült mindezekon kívül, hogy 88 százalékuk egyáltalán nem politizál, így a politikusok esetleges klímaváltozással kapcsolatos megnyilvánulásai sem túlságosan nagy valószínűséggel hatnak felelősségérzetük megváltozására; valamint jótékonykodás tekintetében sem mondhatóak különösebben aktívnak: 28 százalékuk havonta vagy annál is ritkábban, 66 százalékuk pedig egyáltalán nem fordít pénzből jótékony célokra.

Jelen előtanulmányban az utolsó, független változóként kezelendő szempont a vallásosság kérdése, melyre a kérdőív kiemelt figyelmet fordított. A valláshoz, felekezethez való tartozásra vonatkozó kérdés eredetileg a következő válaszlehetőségeket kínálta (a számadatok természetesen az eredeti válaszok százalékos arányait jelentik):

1. Vallásos (hívő) vagyok, egyházam (vallási közösségem) tanítása szerint vallásomat rendszeresen gyakorlom: 35,57 százalék
2. Vallásos (hívő) vagyok a magam módján, egyházhoz (vallási közösséghez) tartozom: 16,11 százalék
3. Vallásos (hívő) vagyok a magam módján, nem tartozom egyházhoz, vallási közösséghez: 25,17 százalék
4. Nem tartom magam vallásosnak, de hiszek Istenben, valami szellemi abszolútumban, valami rendező elvben: 20,47 százalék
5. Nem hiszek semmiféle természetfelettiben, ugyanis gyakorlatias, észelvű vagyok: 1,34 százalék
6. Nem hiszek semmiféle természetfelettiben, ugyanis humanista vagyok: 0,34 százalék
7. Nem hiszek semmiféle természetfelettiben, ugyanis a szeretetben hiszek: 0,67 százalék
8. Agnosztikus vagyok, vagyis szerintem lehetetlen megbizonyosodni Isten léte felől: 0 százalék
9. Ateista vagyok, vagyis Isten létét tagadom: 0 százalék
10. Egyik kategóriába sem tudom magam besorolni: 0,34 százalék

Amennyiben a vallásosság és az éghajlatváltozással kapcsolatos felelősségérzet összefüggéseire vagyunk kíváncsiak, a fenti kategóriák közül nem lesz szükségünk mind-egyikre, hiszen bizonyos különbségtételek irrelevánsak ebből a szempontból. Így az átkódolás során az „egyházian vallásos” (az eredeti felosztás egyes kategóriája), a „maga módján vallásos” (az eredeti felosztás kettes és hármas kategóriája), valamint a „nem istenhívő” (az eredeti felosztás 4–9-ig terjedő kategóriái) opciókat tartottuk meg (24. táblázat).

24. táblázat. Vallásosság szerinti megoszlás

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Egyházian vallásos	106	35,3
Maga módján vallásos	123	41,0
Nem istenhívő	68	22,6
Összesen	297	99,0
Adathiány	3	1,0
Összesen	300	100,0

Mint látható, a megkérdezettek közül összesen heten jelentették ki, hogy nem hisznek Istenben (ebből a szempontból hasonlóság mutatkozik például az Egyesült Államokban végzett, vallásossággal kapcsolatos felmérésekkel), a válaszadók 35 százaléka egyháza tanításait követi, a legnagyobb arányban viszont azok képviseltetik magukat, akik a „maguk módján vallásosak”, azaz hisznek valamilyen transzcendens entitásban (legyen ez akár a klasszikus értelemben felfogott Isten, akár valamilyen eltérő koncepció rendezőelvekről vagy energiákról), ám úgy vélik, hogy életüknek ezt a szféráját saját belátásaik szerint érdemes kezelniük. Ezzel implicite természetesen azt is kell gondolniuk, hogy ilyen kérdéseket lehet saját belátásunk szerint kezelni, azaz a személyes, közvetítők és szigorú szabályozások nélküli ember-Isten kapcsolat lehetőségében kell hinniük, ami például a római vagy görög katolikus hitte nehezen egyeztethető össze. A tendencia azonban nyilvánvaló: nem tagadják egy felsőbb erő létezését, annyit viszont mindenképp megtartanak személyes szabadságukból, hogy ezzel a hittel akkor és olyan módon foglalkozzanak, amikor és ahogyan szerintük a legérdemesebb.

Mindezek után tekintsük meg, hogyan oszlottak meg a válaszok azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy milyen rendszerességgel gyakorolják vallásukat a megkérdezettek (25. táblázat).

25. táblázat. Vallásgyakorlás gyakorisága

	<i>Elemsszám</i>	<i>Százalék</i>
Naponta	3	1,0
Hetente	63	21,0
Havonta vagy ritkábban	84	28,0
Soha	142	47,3
Összesen	292	97,3
Adathiány	8	2,7
Összesen	300	100,0

Az első szembetűnő eltérés az egyházián vallásosok 35 százalékos aránya és aközött tapasztalható, hogy hányan gyakorolják vallásukat naponta. Ez utóbbiak ugyanis hárman (!) vannak, azaz éppen 1 százalékot tesznek ki, márpedig a kérdőív elején még 35 százalékuk számolt be arról, hogy egyházuk előírásai alapján végzik vallási jellegű cselekedeteiket. Amennyiben engedékenyebben tekintünk a kérdésre, és kiegészítjük ezt a hetente vallásukat gyakorlók mennyiségével, abban az esetben is csak 22 százalékot kapunk.

A „maga módján vallásos” kategóriája pedig új értelmet nyer a vallási cselekvések gyakoriságának ismeretében: 47 százalék ugyanis soha nem végez ilyesmit – és bár kétségkívül úgy is lehet valaki hívő, hogy semmilyen körülmények között nem végez vallásos cselekedetet, a legtöbb szociológiai definíció értelmében vallásosnak nem igazán tekinthető, még abban az esetben sem, amennyiben a feltett kérdésre adott válaszok kizárólag a templomba járás gyakoriságát tükrözik, nem pedig az imádkozás vagy a Biblia-olvasás feltehetően gyakrabban előforduló tevékenységeit.

A további elemzés egyik legfontosabb kérdése ennek kapcsán az lesz, hogy a vallásosság (avagy a vallásos önkép megléte) milyen mértékben képes hatni a globális problémákkal kapcsolatos felelősségérzetre – mint ahogyan a fentiekben ismertetett független változók is elsősorban ebből a szempontból fontosak a kutatás további menete szempontjából.